

of strategies is thinking tendencies that characterize mostly non-professional workers, children. Overall, the whole process of creativity is organized and implemented through strategy and strategic and organization of thinking is an important characteristic of individual creative activity of the subject, display orientation of mental personality. Analysis of semantic and technological perspective of strategic organizing creates conditions for stimulating creativity, finding ways evolution of creativity.

Key words: creative activities; creative process; creativity; strategic and organization of thought; strategic trend; strategy.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2016

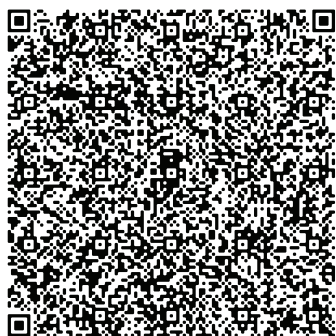
Прийнято до друку 26.05.2016

УДК 159.947.5

Олена Ліщинська

ORCID iD 000-0003-1882-4174

доктор психологічних наук,
професор кафедри загальної та клінічної психології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
вул. Шевченка, 57, 76018 м. Івано-Франківськ, Україна
inst@pu.if.ua

ІНТЕРАКТИВНІ ПОТРЕБИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК АВТОНОМНОСТІ АБО ЗАЛЕЖНОСТІ

У статті представлено мотиваційно-динамічну модель формування автономної або залежної особистості в процесі задоволення нею інтерактивних потреб. Обґрунтовується думка про те, що трансформація внутрішнього світу людини під впливом норм і вимог соціально позитивних груп, шляхом драматизації і подолання внутрішніх бар'єрів, веде до розвитку і реалізації людського потенціалу. Формування залежної особистості, в свою чергу, відбувається за рахунок деформуючого тиску, а саме зловживання незахищеним станом дитини, виховання паразитичних настанов, розбещення моральне та фізичне.

Ключові слова: автономність особистості; залежність особистості; інтерактивні потреби особистості.

Вступ. Для життя у сучасному світі людині дуже важливо бути автономною особистістю. Автономність на протиположності залежності була і залишається актуальною темою для психологічних досліджень.

В психологічному розумінні її визначають як здатність людини діяти самостійно, незалежно від зовнішніх настановлень. Питання передумов формування у людини автономності в більшій або меншій мірі хвилювало класиків психологічної науки. Так, на думку К. Г. Юнга, автономність і свобода особистості у своєму становленні спирається на процеси перцепції і апперцепції, мислення, оцінки, передбачення, волі і потягу. Саме прагнення до «автономного душевного комплексу» становить основу розвитку особистості. А. Адлер вбачав можливість людини досягнення автономії і незалежності тільки через подолання «комплексу неповноцінності» у своєму особистісному розвитку, оскільки людина завжди прагне позбутися від почуття неповноцінності, досягти абсолютної вершини особистісного почуття та ідеалу вищого буття. Е. Фромм теж вважав автономність важливою якістю особистості, але водночас і недосяжною. А. Маслоу визначає автономність людини через

категорію самоактуалізації, як передумову використання талантів, здібностей, можливостей. Г. Мюррей вважав прагнення людини до автономності природною для неї потребою і визначав його як звільнення від уз і обмежень, опір примусу, прагнення бути незалежною і діяти відповідно до своїх переконань, не бути чимось обмеженою, нехтувати маніпуляторськими зазіханнями інших людей. Автономність особистості проявляється насамперед у самостійній діяльності.

Категорія залежності має широкий спектр розуміння науковцями. З одного боку цього спектру знаходиться залежність як ознака людської спорідненості, а на протилежному боці залежність як адикція.

Про соціальну залежність, як норму, ми писали, що «це процес який може означати або ті залежності, що виникають між людьми, які належать до малих контактних груп, до однієї спільноти, або залежності, що витікають з усвідомлення людьми впливів одного на інших як на членів суспільства (Ліщинська О., 2015, с. 64). Отже, можна сказати, що соціальна залежність – це процес, в якому людина перебуває від самого народження

і до смерті, оскільки вона завжди потребує людського товариства.

Що стосується адикції, то на наш погляд, найбільш виваженим є підхід Ц. Короленка та Н. Дмитрієвої, які пишуть, що елементи адиктивної поведінки властиві будь-якій людині, яка намагається відійти від реальності шляхом зміни свого психічного стану. Проблема адикцій починається тоді, коли прагнення відходу від реальності, пов'язане зі зміною психічного стану, починає домінувати в свідомості, стає центральною ідеєю, що проникає у життя, приводячи особу до відриву від реальності (Короленко Ц., Дмитриева Н., 2000., с. 291-292).

Дослідники різних форм залежної поведінки особистості однотайні у своїх висновках про те, що залежна поведінка пов'язана з досвідом переживання насильства як фізичного так і психологічного.

Так, Н. Легат, К. де Хаан і Р. Райан здійснили дослідження, спрямоване на розширення здатності проникнення в суть психологічної та реляційної динаміки остракізму, і вказують на важливі можливості допомоги людям, які перебувають разом з тими, хто шкодить іншим. Зосередили увагу на тому факті, що люди, які шкодять також потребують примирення, вмотивовані, щоб виправити наслідки минулих проступків, тоді коли вони віддалені від джерела спонуки до остракізму (Nicole Legate, Cody DeHaan & Richard Ryan, 2015).

На думку С. Ільїної, провідний захисний механізм особистості – *розщеплення* – уможливує співіснування в самосвідомості голосів крихкого, слабкого, залежного Я та агресивного, грандіозного Я, причому залежно від зовнішніх умов може актуалізуватися як позиція «жертви», «слабенького», «маленького», так і позиція «агресора», «переслідувача», «ката». Таким чином синдром залежності, який характеризується граничною відкритістю меж, неструктурованістю і проникністю меж сформованого Я, маніпулятивним стилем відносин, і довірчі відносини з дорослим набувають абсолютно особливого значення (Ільїна С. В., 1988, с. 65-74).

Тож, «психологічне насильство – це соціально-психологічна дія, що штовхає іншу людину до вчинків або поведінки, що суперечить її намірам; порушує індивідуальні межі особи, здійснюється без інформованої згоди і без врахування соціальної і психологічної безпеки індивіда, а також усіх його законних прав що призводить до соціальної, психологічної, фізичної або матеріальної шкоди (збитку). Під психологічним збитком (шкодою) слід розуміти наслідки соціально-психологічної дії одних людей на інших, що виражаються у: спотвореному або утрудненому сприйняттю дійсності об'єктами дії; у перешкоджанні їх самостійному і вільному вибору відносно своїх думок, поведінки і способу життя; у порушенні збалансованого здорового психологічного і соціального розвитку або перешкоджанні такому; в посиленні антисоціальної акцентуації або психопатологічних проявів (Ліщинська О., 2015, с. 66).

Мета статті полягає у тому, щоб презентувати мотиваційно-динамічну модель формування автономної або залежної особистості у процесі задоволення інтерактивних потреб.

До класу інтерактивних потреб особистості ми відносимо ті соціально-психологічні потреби, для задоволення яких необхідна безпосередня взаємодія з іншою людиною (навчання, дружба, кохання, родинні стосунки, професійна самореалізація).

Задоволення інтерактивних потреб завжди ризиковане для особистості, оскільки необхідно долучатися до внутрішнього світу іншої людини, відкритися перед нею, довірити їй якусь частину власного внутрішнього світу. Задоволення інтерактивних потреб є найбільш напруженою сферою людського буття, оскільки тут важко застосувати стереотипи, тут завжди є небезпека нечесних стосунків, взаємного використання, експлуатації. Інтерактивні потреби – це потреби в обміні власне людськими цінностями, а тому на перше місце у цих процесах виходить адекватність та еквівалентність предметів обміну. Маємо надію, що не викличе внутрішнього опору у читача наша теза про те, що істинне, взаємозбагачувальне людське спілкування відбувається в умовах обміну еквівалентними цінностями. Наприклад, спільний відпочинок, спільна робота, взаємний вибір партнера по шлюбу, однаковий ризик у бізнесі, тобто рівні «капіталовкладення» щодо взаємного вибору. У протилежному випадку у партнера, котрий постійно вкладає у стосунки більше іншого, виникає почуття незадоволеності, а іноді душевної порожнечі. Нічого нового у цьому немає, але у просторі української ментальності незвично говорити вголос про те, що хліб міняють на хліб, гроші на гроші, делікатеси на делікатеси, а почуття на почуття. Випадки, коли гроші міняли на почуття, стали основою не одного роману та не одної особистої драми. Інтерактивні потреби особистості поступово трансформуються у потребу стосунків із Вчителем, Богом, Абсолютом.

Мотиваційно-динамічна модель формування автономної або залежної особистості. Переходимо до аналізу названої моделі, що зображена на Рис. 1. Закладений природою особистий енергетичний потенціал людини прагне реалізації і кожен досягає цього в залежності від умов, які склалися у реальних життєвих обставинах. Розглянемо спочатку ті, що сприяють нормальному ходу реалізації життєвих потенціалів. По-перше, для цього потрібне відповідне виховання.

Рух по лівому краю графічної моделі показує шлях формування мотиваційно-динамічного каркасу особистості. Останній не можна зводити до емоційної чи до вольової сфери людини, бо він формується у результаті взаємодії окремих елементів названих сфер в процесі переживання ситуацій, що вимагають посилюючого для дитини інтелектуального, фізичного та емоційного напруження.

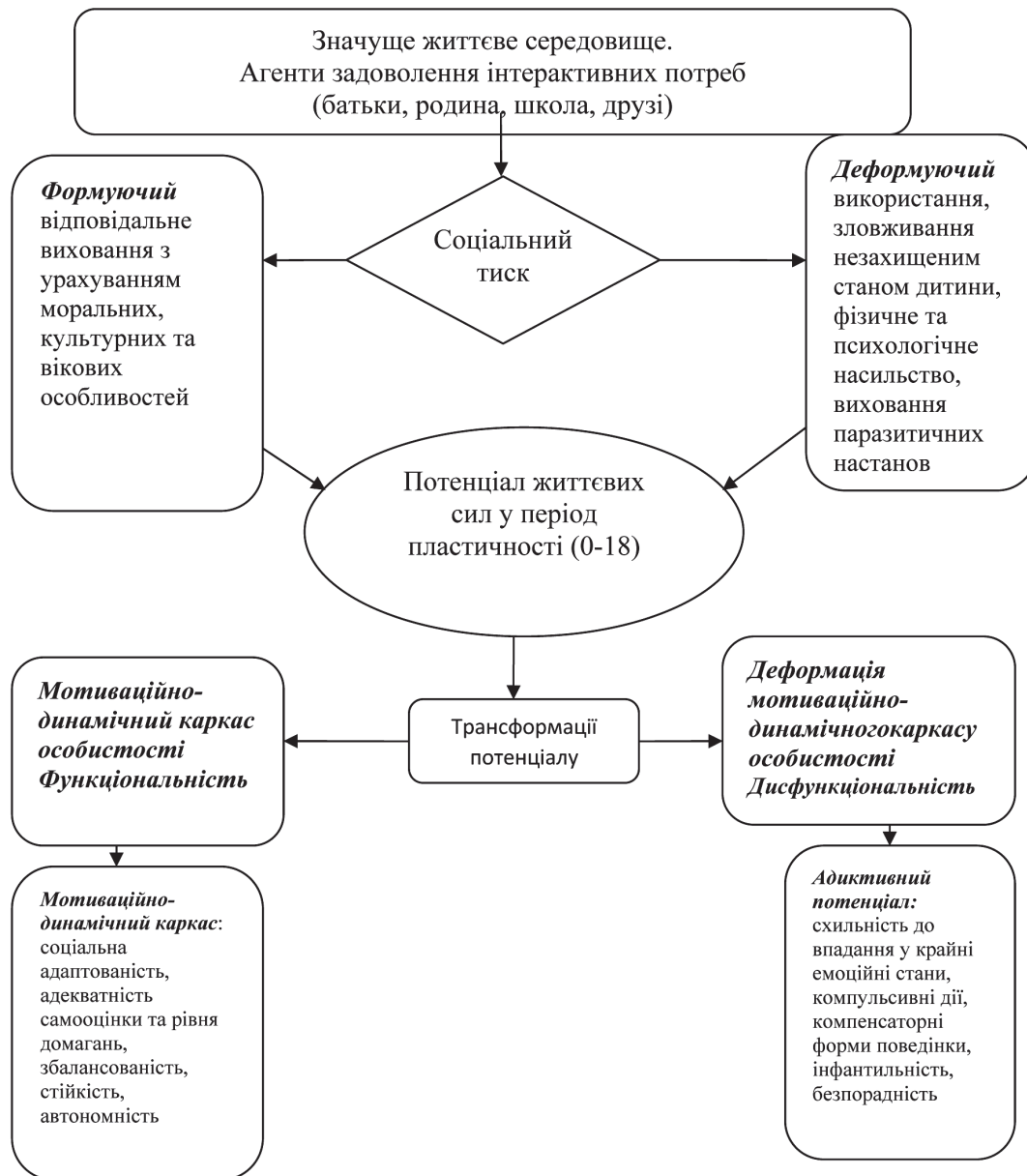

Рис.1 Мотиваційно-динамічна модель формування автономної або залежної особистості

Формування мотиваційно-динамічного каркасу особистості відбувається у дошкільному та молодшому шкільному віці, тому найперше значення має сімейне виховання та навчання у молодшій школі. Саме в цей час може так статися, що не відбудеться необхідного соціально-виховного тиску для закріплення структури каркасу, або в структуру мотиваційно-динамічного каркасу дитини дорослий вмонтовує себе і тим самим залишає «вакантне» місце у внутрішньо особистісному просторі дитини для чужорідного стимулятора. Це дуже влучно передається українським словом – поштурковисько.

Тож, соціально психологічна компетентність та функціональність у майбутньому залежить від міри сформованості мотиваційно-динамічного каркасу особистості, який в свою чергу формується в процесі задоволення інтерактивних потреб дитини і значущого соціального оточення.

Рух по правому краю графічної моделі фактично показує шлях формування адиктивного потенціалу особистості, який розуміється нами як специфічні індивідуальні передумови адиктивної реалізації, що частіше всього розвивається на основі деформації особистісного досвіду, психофізіологічних дефектів, невирішених адаптаційних, емоційних та характерологічних проблем.

Унаслідок переживання окремих психотравмуючих подій та неадекватних виховних стратегій, дітьми засвоюються патерни компенсаторної поведінки, а потім закріплюються, кристалізуються і стають індивідуальними рисами дорослої людини. Тут спостерігається і славнозвісний синдром вивченої безпорадності М. Селігмана.

Пережите в дитинстві психологічне насильство, досвід депривації є основою адиктивного потенціалу, своєрідної здатності особистості до адикції будь-якого типу. Вибори, які люди-

на здійснює щодня, часто залежать від її раннього дитячого досвіду. І якщо емоційні стосунки, в які була включена дитина, будувалися за принципом натиску, підкорення, то не дивно, що нею був інтеріоризований патерн «жертви». Однак становище значно погіршується, якщо, окрім батьківського тиску, дитині довелося пережити інші форми насильства, такі як інцест або побиття, і якщо ситуація тиску стала хронічною, перетворилася на ситуацію розвитку. У результаті формується особлива особистісна структура, яка характеризується дифузною ідентичністю, полезахисним когнітивним стилем, залежністю самооцінки від оцінок значущих «Інших» і т. ін., що доведено низкою емпіричних досліджень.

Поряд із повноцінними конструктивними сімейними стосунками у процесі взаємодії дитини та сім'ї можна спостерігати і зловживання батьківськими ролями. У батьків бувають неадекватні настанови щодо дитини, так, дехто з них вважає, що дитина їх власність, честь їх сім'ї, мамина або татова радість, шанс для втілення своєї власної екзотичної педагогічно-світоглядної системи або реалізації своєї дитячої мрії.

Іноді інфантильність батьків призводить до того, що вони конкурують з дитиною за увагу та привілеї з боку інших членів родини, часом дитині відводиться роль конкурента у фізичному виживанні. Окреме місце займають деформації, що виникають унаслідок деспотизму, жорстокості або емоційної недоступності батьків алкоголіків чи наркоманів.

Всі перераховані ознаки токсичного батьківства призводять до того, що дитина, будучи ще не сформованою особистістю і з незрілою емоційно-вольовою сферою вимушена напружуватися та шукати не завжди адекватні, з точки зору здорового розвитку особистості, способи компенсації цих надмірних напружень. Внаслідок таких подій, поперше, відбувається перевитрата душевних сил дитини, по-друге, закріплюється нездоровий механізм емоційної взаємодії.

Інша неадекватна батьківська настанова полягає у ставленні до дитини як до іграшки або як до потенційно неспроможної істоти і виявляється у прагненні забезпечити дитину всім необхідним на все життя, таким чином забезпечивши і собі постійне місце в її житті. Внаслідок такої взаємодії з сімейним полем, людина виростає не здатною до напруги соціокультурного поля. В неї не формуються функціональні механізми соціальної дієздатності.

Часто батьки прагнуть зберегти симбіотичний зв'язок зі своїми дорослими дітьми. Це продиктовано тим, що багатьом батькам страшно втратити увагу дітей, а головне – їм хочеться зберегти свою владу і значущість. У дітей формується готовність прилаштовуватися в житті ще до когось, окрім батьків, наприклад, до батьків чоловіка чи дружини. У наш час можна спостерігати як батьки молодят ведуть нескінченні розмови про матеріальні по-

треби дітей, про те, що їм потрібно купити і коли. Ці розмови їх сильно надихають і зближують, підвищують їх значущість в очах один одного і в очах дітей. Навіть найсамостійнішим молодим людям несила чинити опір цим сповивальним поривам батьків. Молода пара не помічає, що її витрати значно перевищують її доходи. Цінність батьків зростає. Здатність молодої пари самостійно розвиватися за рахунок підвищення напруги і збільшення власного потенціалу спадає. Так формується й утверджується паразитична (залежна) особистість з паразитичними потребами. Споживання грошей, не зароблених власною працею, дуже швидко знижує здатність людини до напружень. Дарунки, які відкинуть необхідність напружуватися у розв'язанні власних життєвих завдань особистості, є аналогом втрати здатності до полювання звіром, який живе в зоопарку.

Шкідливі стратегії сімейного виховання виявляються також у стосунках, що ми назвали симбіотично-компенсаторними групами, які останнім часом набули значного поширення в колах значущого, дружнього і родинного спілкування. Члени цих груп вибирають партнерів не за критеріями конструктивної взаємодії, а через бажання використати партнера задля компенсації власного недоліку або власних амбіцій. Дуже часто такі бажання бувають взаємними. Існує мовчазна домовленість про терпиме ставлення до недоліку кожної сторони, партнери адаптуються до життєвих умов, при цьому чіпляються один за одного слабкими сторонами своїх натур. Такі стосунки є паразитичними, де паразитизм сприймається як норма. Рано чи пізно, у цих ланцюгах взаємодії виявляється «слабка ланка», яка не може більше витримувати тиск паразитизму та психологічного зловживання і виходить за рамки норми соціальної адаптації. У такому випадку надбанням громадськості стає факт девіантної поведінки, згубної звички або хворобливого стану цієї людини.

Деформуючий тиск, в свою чергу, відбувається за рахунок використання вікових та статусних переваг у взаємодії з дитиною, зловживання захищеним станом дитини, фізичне та психологічне насильство, виховання паразитичних настанов, розбещення моральне та фізичне. Внаслідок такого стилю взаємодії з дитиною чи з юною особою відбувається деформація мотиваційно-динамічного каркасу особистості, що призводить до її соціальної дисфункціональності. Так формується адиктивний потенціал особистості, схильність до впадання у крайні емоційні стани, до компульсивних дій, компенсаторні форми поведінки, інфантильність, безпорадність.

Висновки. Таким чином, мотиваційною базою психологічної залежності виступають фрустрації інтерактивних потреб особистості.

Наявність компенсаторних атрибутів у процесі задоволення інтерактивних потреб у колі значущого

спілкування призводить до спотворення емоційно-вольової сфери людини, внаслідок чого може виникнути залежність будь-якого типу.

Міра формування у дитини чи юнака здатності до автономії чи до залежності пов'язана з тим, наскільки шанобливе та відповідальне ставлення людини із значущого оточення до задоволення своїх інтерактивних потреб. Взаємодія людей є констук-

тивною тоді, коли вона є не тільки взаємовигідною, а ще й взаємнорозвивальною, оскільки вона базується на конструктивних для людини способах задоволення потреб.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розробці тренінгових програм конструктивної взаємодії для представників педагогічних професій та батьків неповнолітніх дітей.

Література

1. **Ильина С. В.** Влияние пережитого в детстве насилия на возникновение личностных расстройств / Ильина Светлана Владимировна // Вопр. психол. – 1988. – № 6. – С. 65-74.
2. **Короленко Ц. П.** Социодинамическая психиатрия / Короленко Цезарь Петрович, Дмитриева Наталья Витальевна. – М.–Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 460 с.
3. **Ліщинська О. А.** Психологічна концепція соціальної залежності / Педагогічний Процес: теорія і Практика, No 3-4 (48-49), 2015.
4. **Nicole Legate, Cody DeHaan & Richard Ryan** (2015). Righting the Wrong: Reparative Coping After Going Along With Ostracism, The Journal of Social Psychology, 155:5, 471-482, DOI: 10.1080/00224545.2015.1062352

ИНТЕРАКТИВНЫЕ ПОТРЕБНОСТИ ЛИЧНОСТИ КАК ФАКТОР АВТОНОМНОСТИ ИЛИ ЗАВИСИМОСТИ

Лещинская Елена, доктор психологических наук, профессор кафедры общей и клинической психологии, Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника, ул. Шевченко, 57, 76018 г. Ивано-Франковск, Украина, inst@pu.if.ua

В статье представлена мотивационно-динамическая модель формирования автономной или зависимой личности в процессе удовлетворения ею интерактивных потребностей. Обосновывается мысль о том, что трансформация внутреннего мира человека под влиянием норм и требований социально положительных групп путем драматизации и преодоления внутренних барьеров ведет к развитию и реализации человеческого потенциала. Формирование зависимой личности, в свою очередь, происходит за счет деформирующего давления, а именно злоупотребления незащищенным состоянием ребенка, воспитание паразитических установок, разращение моральное и физическое.

Ключевые слова: автономность личности; зависимость личности; интерактивные потребности личности.

INTERACTIVE NEEDS OF INDIVIDUAL AS A FACTOR DEPENDENCE OR AUTONOMY

Lishchynska Olena, Doctor of Psychology, Professor of General and Clinical Psychology Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko str. 57, 76018 Ivano-Frankivsk, Ukraine, inst@pu.if.ua

The article presents motivational dynamic model of autonomous or dependent personality in the process of satisfying interactive needs. The class those social and psychological needs to satisfy which we need the direct interaction with another human are classified as the interactive personality needs. The idea that the closest social environment of a person puts pressure on a personality is found in the article. The transformation of person's inner world under the influence of norms and requirements of positive social groups through dramatization and overcoming the internal barriers leads to the development and realization of human potential. However, it is stated that social pressure, may be forming and deforming. Forming pressure provides the responsible education taking into account the moral, cultural and age peculiarities of a young person. Social adaptability, adequacy of aspiration level, balance, personal stability, and autonomy is formed as a result of such relationship style of child or young person. On the other hand deforming social pressure is due to the abuse of vulnerable child's state, forming parasitic attitudes, moral and physical defilement. Due to this interaction style with a child or a young person the deformation of motivational and dynamic personality's frame that leads to its social dysfunction is formed. Thus, the frustration of interactive personality needs is the motivational basis of psychological dependence. The availability of attributes compensation in the process of satisfaction of interactive needs in terms of the interactive communication leads to significant distortion of personality's emotional and volitional sphere, resulting in dependence of any type.

Key words: autonomy of a personality's l; interactive needs of a personality; personality dependence.